

УДК 159.922

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ Й ОБМЕЖЕННЯ ПОЛІГРАФНИХ ПЕРЕВІРОК

Вагіна О.В., доцент
кафедри оперативно-розшукової діяльності
Університет державної фіскальної служби України

У статті розглядаються деякі особливості й обмеження, які виникають під час проведення поліграфних перевірок. Викладено ключові фактори реалізації основного етапу перевірки на поліграфі – безпосереднього опитування. Висвітлюються шляхи встановлення поліграфологом функціональних можливостей організму та стану здоров'я опитуваного з метою уникнення помилок під час проведення поліграфних перевірок. Приділено увагу особливостям здійснення поліграфних обстежень осіб, а також висвітленню обмежень на проведення поліграфних опитувань.

Ключові слова: поліграф, перевірка, опитування, опитуваний, обмеження, особливості, психічний стан.

В статье рассматриваются некоторые особенности и ограничения, возникающие при проведении полиграфных проверок. Изложены ключевые факторы реализации основного этапа проверки на полиграфе – непосредственного опроса. Представлены способы установления полиграфологом функциональных возможностей организма и состояния здоровья опрашиваемого во избежание ошибок при проведении полиграфных проверок. Уделено внимание особенностям осуществления полиграфных обследований лиц, а также ограничениям на проведение полиграфных опросов.

Ключевые слова: полиграф, проверка, опрос, опрашиваемый, ограничения, особенности, психическое состояние.

Vagina O.V. SOME FEATURES AND LIMITATIONS OF POLYGRAPH EXAMINATION

The article describes some features and limitations that arise during the polygraph examination. Key factors of the main phase of the Polygraph test – direct questioning – have been disclosed. The author highlights the methods of establishing of functionality of human body and health in order to avoid errors during polygraph examination. Particular attention is paid to the peculiarities and restrictions of polygraph examinations.

Key words: polygraph, examination, test, survey, respondent, limitations, mental condition.

Постановка проблеми. Поліграф являє собою спеціальний комп'ютерний технічний засіб, що здійснює реєстрацію змін психофізіологічних реакцій людини, які є результатом психологічних процесів у відповідь на пред'явлення їй за спеціальною методикою певних психологічних стимулів. Поліграф має відповідну сертифікацію, прилад не завдає шкоди життю, здоров'ю людини та навколишньому середовищу. Він широко використовується із середини ХХ сторіччя в розвинутих країнах світу, практика застосування приладу свідчить про те, що він дає можливість дізнатися від людини інформацію, отримати яку іншим шляхом дуже складно. За останні роки успішно розвиваються такі напрями використання поліграфа, як відбір кадрів у професіях підвищеного ризику, а також розкриття й розслідування злочинів. Результати поліграфних обстежень персоналу в багатьох країнах Європи свідчать про їх високу ефективність у профілактиці злочинних проявів, службових порушень і девіацій поведінки. Нині поліграф застосовується приблизно в 70 країнах, зокрема в правоохоронних структурах США, Туреччини, Ізраїлю, Росії, Білорусі, Молдови, Литви, Польщі тощо [1–10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія становлення й розвитку поліграфних досліджень в Україні тісно пов'язана із системою Міністерства внутрішніх справ. Початком можна вважати 1999 р., коли група з п'яти викладачів і науковців системи МВС України пройшла перепідготовку в Академії юридичної психофізіології (м. Ларго, США) за спеціальністю «екзамінатор поліграфа». У травні 1999 р. у Національній академії внутрішніх справ України був проведений круглий стіл на тему «Проблеми й напрями впровадження поліграфа в практичну діяльність органів внутрішніх справ України» за участю представників МВС, представників Служби безпеки й Міністерства оборони України, українських і російських поліграфологів-практиків. До першочергових завдань упровадження приладу було віднесено розроблення науково обґрунтованих методик опитування громадян із використанням поліграфа та визначення основних вимог із технічного забезпечення й організації проведення опитувань. Із цього моменту почали проводитися наукові дослідження з проблематики поліграфних опитувань, питанням науково-психологічного й пра-

вового забезпечення використання поліграфа присвятили праці українські та зарубіжні науковці (В.І. Барко, С.К. Делікатний, Ж.Ю. Половнікова, Т.Р. Морозова, Д.А. Мовчан, О.В. Шаповалов, В.А. Варламов, О.Р. Лурія, К. Бакстер, Дж. Рейд та ін. [1; 3–12]). 28 серпня 2001 р. був виданий наказ МВС України № 743 «Про проведення експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ України», яким регламентувалося проведення протягом 2001–2002 рр. експерименту з використанням поліграфів під час професійно-психологічного відбору кандидатів на службу й навчання в навчальних закладах МВС України, зарахування до складу миротворчих місій або відбору осіб, які висувуються на керівні посади, а також працівників, стосовно яких проводяться службові перевірки. У 2002 р. підбито підсумки експерименту й підтверджено ефективність використання поліграфів як у роботі з персоналом, так і в процесі розкриття та розслідування злочинів. Відтоді розпочалося широке впровадження поліграфічних технологій у систему МВС України.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити особливості проведення поліграфічної перевірки, зважаючи на те, що суб'єктом професійного інтересу поліграфолога є кожна конкретна людина, яка має різний вік, стать, соціальне походження, національно-культурні особливості, у якій присутні свої інтереси, переваги, ідеали, установки й особисті цінності, на підставі яких і готуються запитання, тести, будується бесіда з особою, яка проходить перевірку на поліграфі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 30–60-х рр. минулого століття перевірка на поліграфі традиційно розділялася на три етапи, а саме:

- 1) передтестова бесіда;
- 2) безпосереднє опитування;
- 3) післятестова бесіда.

Нині структура заходу щодо детекції брехні є ще більш диференційованою.

Перший етап є загальним ознайомленням із фабулою справи й ухваленням спеціалістом рішення про можливість або неможливість проведення перевірки.

Будь-яка перевірка розпочинається з того, що фахівець з'ясовує, чи дає особа (особи), яка підлягає перевірці на поліграфі, свою добровільну згоду на її проведення. Також фахівець заздалегідь з'ясовує, чи знаходиться об'єкт (об'єкти), який підлягає перевірці, в адекватному цій процедурі психічному, фізичному й функціональному стані [13, с. 241].

Стан здоров'я підозрюваного, функціональні можливості його організму можуть чинити істотний вплив на якість поліграфічних перевірок. В окремих випадках проведення тестування стає неможливим. Розглянемо деякі з них.

При гострій серцево-судинній недостатності. У стані серцевого нападу можлива нестійка рівновага між життям і смертю підозрюваного. У цій ситуації навіть незначна додаткова емоційна напруга, викликана поліграфічною перевіркою, може призвести до лиха. Наявність постійного болю в ділянці серця нерідко є для тестованого сильним емоційним чинником, на тлі якого тести не викличуть істотної зміни в психофізіологічних реакціях, що фіксуються.

За наявності серцевого болю обстежуваний зобов'язаний уживати відповідні ліки. Практично всі серцеві препарати мають у своєму складі заспокійливі компоненти. Вони знижують збудливість нервової системи й сприяють загальному заспокоєнню обстежуваного. Серцеві препарати залежно від дози можуть бути своєрідною медикаментозною протидією для поліграфічного обстеження.

У другій половині вагітності або в період різко вираженої інтоксикації. Необхідно пам'ятати, що процедура тестування може стати причиною занадто сильної емоційної напруги для тестованої жінки й спричинити переривання вагітності. Вагітність, як правило, супроводжується потужною інтоксикацією, нудотою, блювотою. Це сильний фізіологічний і психологічний подразник, який іноді може бути потужнішим, ніж емоції, викликані самою процедурою тестування.

Обмеження в тестуванні дуже старих людей. Можливі помилки в оцінці отриманих реакцій, обумовлені особливостями функціонування центральної нервової системи, особливо коли механізми регуляції виснажені. Літні люди, як правило, не перемикаються під час тестування на які-небудь уявні проблеми, проте процедура може супроводжуватися безліччю спогадів з особистого життя. Це підтверджується дослідженням специфіки реакцій літніх людей, які не завжди є адекватними. У неповнолітніх в основі цих явищ лежить недозріла нервова система, а в літніх людей – навпаки, виснажена віком, недостатньо забезпечена поживними речовинами через розвиток склеротичних процесів, до яких тією чи іншою мірою схильні всі літні люди. Відмінність неповнолітніх від літніх людей полягає в тому, що перші швидко втомлюються, але швидко відновлюють свої резерви. Літні ж люди швидко втомлюються й довго відпочивають.

Узагалі фахівець повинен пам'ятати, що тестування літніх людей – дуже важке завдання, для вирішення якого часто потрібні нестандартні підходи й глибоке розуміння специфіки психофізіологічних процесів, пов'язаних із віковими особливостями. Краща порада при контакті із цією категорією людей – намагатися уникнути процедури тестування.

Обмеження тестування осіб із розумовою відсталістю. Розумова відсталість дійсно сильно ускладнює отримання достовірних результатів на поліграфі, але повністю не унеможливує проведення тестування. Якщо міра розумової відсталості глибока, а в обстежуваного абсолютно відсутня критика своєї поведінки й відчуття небезпеки під час опитування не виникає, то проводити поліграфне обстеження недоцільно. Якщо ж критика своєї поведінки хоч трохи збережена й опитуваний розуміє, що його зізнання може спричинити неприємні для нього наслідки, опитування доцільне.

Під час тестування цієї категорії обстежуваних можливі випадки, коли реакції спостерігатимуться тільки на запитання, дуже близько пов'язані зі справою, яка розслідується. Коли асоціативне мислення сильно порушене, особа може абсолютно не зв'язувати питання зі злочинном, що розслідується.

При вживанні наркотиків або сильнодіючих лікарських препаратів. У стані наркотичного сп'яніння проведення поліграфного тестування протипоказане. Після прийому наркотиків обстежуваний може знаходитися в стані ейфорії, коли проблеми, пов'язані з розкриттям злочину, його абсолютно не хвилюють. У цьому ж стані обстежуваний може знаходитися після прийому сильнодіючих ліків (так званих нейролептиків). Як у першому випадку, так і в другому отримання достовірної інформації на поліграфі про причетність до скоєння злочину дуже проблематичне. Тестувати людину, яка вживає наркотики, можна тільки після закінчення їх дії, але ні в якому разі не в період ломки.

При сильній утомі. Утома притуплює фізіологічні реакції на запитання, ніби згладжуючи криві. У стані сильного стомлення людині може бути байдуже до змісту питань, якоюсь мірою пов'язаних із її долею.

У гострий період психопатії, шизофренії й епілепсії тестування неможливе [14, с. 151–156].

Особливості тестування жінок. В якості основної відмінної риси характеру жінок можна виділити їхню емоційність.

Жінки більше схильні до почуття страху перед безпосередньою небезпекою, але вони мають здатність гальмувати негативні переживання, особливо переносити фізичний біль, важкі афекти, страждання. Попри те, що жінки здатні більше співчувати, вони можуть бути дуже жорстокі й здатні насолоджуватися видом чужих страждань. У жінок краще розвинена інтуїція, багато психологічних процесів протікають на підсвідомому рівні. Жінки менше забувають, але набагато частіше, ніж чоловіки, схильні до перебільшення й спотворення фактів, можуть частіше бути легковажними.

Якщо проводиться тестування жінки щодо крадіжки, запитання відносно крадіжок у минулому мають бути предметно пов'язані з її професійною діяльністю на попередніх місцях роботи. Поставлені запитання мають бути максимально конкретними з конкретними дієсловами (привласнювали, виносили, брали, залишали собі і т. ін.). Для жінок у впізнанні винного особливо ефективні візуальні тести.

Під час отримання виражених реакцій на запитання стосовно здоров'я, проблем, пов'язаних з алкоголем, наркотиками, іншими негативними звичками, необхідно виключити можливі проблеми, що були наявні в сім'ї тестованої особи (із дітьми, батьками, чоловіком), які й можуть викликати ці реакції.

Для жінок істотним є вплив фізіологічних особливостей. Це необхідно враховувати під час тестування на поліграфі. Під час менструацій або безпосередньо перед ними в деяких жінок виникають сильні болі, які можуть відволікати від процедури тестування й сильно спотворювати реакції на стимули, що пред'являються. При цьому жінки іноді можуть приймати знеболюючі, тонізуючі, гормональні препарати.

Особливості тестування неповнолітніх. Під час поліграфного обстеження дітей необхідно враховувати, що вони легко навіювані, особливо у віці 7–8 років, не завжди можуть до кінця зрозуміти сенс і соціальну значущість питання, мають розвинену «невгамовну» уяву й нестійкий фізіологічний стан організму, який не сформувався.

За рахунок своєї безмежної фантазії діти часто входять у роль «злочинця», що призводить до значного спотворення відповідей на запитання, які пред'являються.

В усіх випадках тестування неповнолітніх необхідно пам'ятати, що звикання до теми тестування в них відбувається дуже швидко. При цьому швидко включаються інші образи, викликані за асоціацією зі злочином, що розслідується, фантазія-

ми, уявою. Тому в багатій на уяву дитини можуть виникнути виражені реакції внаслідок різних асоціацій.

У дітей нервова система дуже динамічна. Їх увагу неможливо довго фіксувати на якій-небудь проблемі чи предметі. У результаті цього відбувається мимовільне перемикавання уваги. Тому кількість стимулів у тесті має бути не більше чотирьох–п'яти. Час реєстрації результатів реакції на пред'явлене запитання іноді слід скоротити до 8–10 секунд. Тестування неповнолітніх має проводитися за максимально коротким часом залежно від віку – чим молодше дитина, тим вона менш терпляча.

В якості методичного прийому в разі тестування неповнолітніх можливе проведення після кожного тесту невеликої відволікаючої бесіди з подальшою стимуляцією тематики опитування. Цю процедуру можна представити у вигляді гри. Тести по можливості краще пред'являти візуально.

Особливості тестування осіб, які вживають спиртне. Особливу увагу необхідно акцентувати на підозрюваних, які зловживають алкогольними напоями. У поліції найчастіше доводиться стикатися саме із цією категорією осіб.

Алкогольне сп'яніння завжди супроводжується порушеннями поведінки: зміною мови, зниженням самоконтролю, неадекватністю оцінки різних ситуацій. Особливо страждає здатність стримувати себе в критичній обстановці, тому основна маса злочинів здійснюється в стані алкогольного сп'яніння. Якщо опитуваний знаходиться в стані алкогольного сп'яніння, коли знижується критика поведінки, а в окремих випадках елементи свідомості можуть відключатися повністю, то не доводиться розраховувати на адекватні реакції під час відповідей на нейтральні, значимі й контрольні запитання.

Завжди важливо знати, коли й скільки випив підозрюваний, адже алкогольне сп'яніння, яке передує перевірці, обов'язково понизить активність фізіологічних реакцій під час тестування. Можливий прояв повної або часткової байдужості до своєї долі, зниження рівня мотивації, спрямованої на уникнення покарання. Під час обстеження людини в цьому стані можливі помилки у висновках за результатами тестування. Такі помилки, як правило, пов'язані з необґрунтованим зняттям підозри в участі людини в скоєнні злочину, що розслідується. Звичайно, існують індивідуальні відмінності в тривалості наслідків алкогольного сп'яніння, але якщо є можливість, то поліграфну перевірку бажано проводити на третю добу, коли всі процеси відновлення організму людини практично закінчуються.

Спеціалісту-поліграфологу також необхідно брати до відома те, чи був опитуваний у момент скоєння злочину в стані алкогольного сп'яніння. Іноді трапляються ситуації, коли людина, яка скоїла злочин в стані алкогольного сп'яніння, не пам'ятає обставин, за яких вона його вчинила. Під час поліграфного опитування тести, складені за ознаками вчиненого злочину, які повинен знати злочинець, можуть бути неінформативні, оскільки він не запам'ятав ці часткові ознаки й на них не реагуватиме. У такому разі фахівець може зробити неправильний висновок за результатами тестування.

Від прийому алкоголю найбільше страждає мозок людини. Саме там концентрація алкоголю максимальна – майже вдвічі більша, ніж у крові. Хімічні речовини й медичні препарати, ужиті зі спиртом, викликають у людському організмі непередбачувану реакцію й знижують здатність до запам'ятовування. Тому запам'ятовування й зберігання інформації здійснюється неякісно або повністю відсутне.

Рішення про можливість проведення поліграфної перевірки приймається фахівцем на підставі вивчення медичних документів (за їх наявності), проведеної особистої бесіди з опитуваним, після консультації з медичними працівниками (за необхідності) [15. с. 245–251].

Висновки з проведеного дослідження: Таким чином, у процесі поліграфних перевірок необхідно враховувати певні особливості тестування осіб різного віку, статі, соціального походження, з різним станом здоров'я й психіки.

Виникають складнощі під час здійснення перевірки, приміром, осіб без певного місця проживання, деградованих осіб, які мають дуже низький рівень інтелекту, тому що в них відсутні моральні принципи чи страх бути покараним за правопорушення. У цієї категорії осіб може бути неможливим розуміння мети й порядку проведення перевірки чи визначення різниці між правдою й брехнею. Особи літнього, дорослого, підліткового віку можуть по-різному ставитися до процедури поліграфної перевірки й до самого технічного пристрою, а також по-своєму сприймати запитання, які ставляться. Отже, поліграфолог повинен урахувати, що залежно від віку, статі, соціального походження, національно-культурних особливостей для кожного опитуваного характерні свої інтереси, переваги, ідеали, установки й особистісні цінності, які слід брати до уваги під час підготовки запитань, тестів, побудови структури бесіди з особою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барко В.І. Профілактика адиктивної поведінки у працівників ОВС України : [навч. посібник] / В.І. Барко, І.В. Клименко, В.О. Криволапчук. – Київ : НАВС, 2009. – 52 с.
2. Чарльз М.Т. Современное состояние и перспективы профессиональной подготовки сотрудников полиции (милиции) США и России / М.Т. Чарльз. – СПб. : Алетейя, 2000. – 268 с.
3. Закон України «Про Національну поліцію». – Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 40–41. – Ст. 379.
4. Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі : проект Закону, реєстр. № 4094 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=58203.
5. Про поліграфічну діяльність : проект Закону, реєстр. № 4094-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58326.
6. Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України : наказ МВС від 28.07.2004 р. № 842.
7. Мотлях О.І. Нормативно-правове регулювання використання поліграфу правоохоронними органами зарубіжних країн / О.І. Мотлях // Вісник академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України. Серія : Право та державне управління. – 2011. – № 4.
8. Назаров О.А. Сучасні тенденції щодо підготовки законопроекту в Україні про захист прав осіб, які проходять дослідження на поліграфі / О.А. Назаров // Наука і правоохорона. – 2015. – №1 (27). – С. 305–311 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epi.transparency.org/cpi2011/results/>.
9. Maddi S. Hardiness training for high risk undergraduates / S. Maddi, D.M. Khoshaba, K. Jensen, E. Carter, J.L. Lu, R.H. Harvey // NACADA Journal. – 2002. – № 22. – P. 45–55.
10. Roberg R.R. Police organization and Management: Behavior, Theory and Processes. – Pacific Grove, CA: Brooks / R.R. Roberg, J. Kuykendall. – Cole Publishing Co, 1990. – 412 p.
11. Бандурка А.М. Профессионализм и лидерство / А.М. Бандурка, С.П. Бочарова, Е.В. Землянская. – Харьков : ТИТУЛ, 2006. – 578 с.
12. Свон Р.Д. Эффективность правоохранительной деятельности и ее кадровое обеспечение в США и России / Р.Д. Свон. – СПб. : Алетейя, 2000. – 296 с.
13. Оглоблин С.И. Инструментальная детекция лжи / С.И. Оглоблин, А.Ю. Молчанов. – М. : Ньюанс, 2004. – 447 с.
14. Варламов В.А. Компьютерная детекция лжи / В.А. Варламов, Г.В. Варламов. – М. : Илигар, 2010. – С. 151–156.
15. Князев В.М. Полиграф и его практическое применение : [учеб. пособие] / В.М. Князев, Г.В. Варламов. – М. : Принт-Центр, 2012. – С. 245–251.